

Изденүүчү Байтокова Айнура Сыйлашовнанын «Болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч.Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө)» деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча жазылган кандидаттык диссертациялык ишине И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн уюштурулган Д 13.18.573 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, педагогика илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын профессору А.Ж.Муратовдун

БҮТҮМҮ

Изденүүчү Байтокова Айнура Сыйлашовнанын «Болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч.Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө)» деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча жазылган кандидаттык диссертациялык ишин карап чыгып, **диссертация тууралуу төмөнкүлөрдү ырастайт:**

1. Изденүүчү Байтокова Айнура Сыйлашовнанын «Болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө)» деген темадагы кандидаттык диссертациялык иши Д 13.18.573 диссертациялык кеңешинин профилине туура келет.

Диссертацияда 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги адистигинин паспортуна толугу менен жооп берген болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө) проблемасы заманбап талаптарга ылайык иштелип чыккан.

Изилдөөнүн максаты: Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык идеяларга таянуу менен болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу жана ушул процесстин оптималдуу технологияларын практикага киргизүүнүн жолдорун иштеп

чыгуу, ал технологиялардын натыйжалуулугун педагогикалык тажрыйбада текшерүүдөн өткөрүү болгон.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлган:

1. Жалпы адамзаттык баалуулуктардын илимий-теориялык маани-маңызын, азыркы замандагы ордун жана алардын болочок мугалимдерди гуманитардык жактан калыптандыруудагы ролун аныктоо.

2. Ч. Айтматовдун көркөм мурастарындагы жалпы адамзаттык түшүнүктөрдү педагогикалык жактан талдоонун методологиясын жана методдорун ачып көрсөтүү менен алардын болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктар жөнүндө түшүнүктөрүнүн абалын аныктоо.

3. Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктар жөнүндөгү түшүнүктөрүн, баалуулуктарын калыптандыруунун жолдорун жана педагогикалык шарттарын аныктоо.

4. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруунун жолдорун жана педагогикалык шарттарын эксперимент аркылуу текшерүү.

Диссертациялык иштин объектиси: педагогикалык багытта билим алып жаткан студенттердин социалдык жана жалпы маданий жактан калыптануусу.

Изилдөөнүн методдору: илимий эмгектерди теориялык талдоо; көркөм чыгармаларды анализдөө; аңгемелешүү; байкоо; анкета жүргүзүү; педагогикалык эксперимент; контент-анализ.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Чыңгыз Айтматов – планетардык масштабдагы жазуучу. Ал 1952-жылдан 2010-жылга чейин көркөм чыгармачылык менен алектенип жалпы адамзаттын көйгөйлөрүн көтөрүп, XX кылымдагы согуш, айыл чарбасы, адамдардын адеп-ахлагы, XXI кылымдагы адамзат капталган руханий жана социалдык кризистер тууралуу жазуучулук ойлорун каармандардын бейнелери, ар түрдүү образдар аркылуу чагылдырып келди. Мына ошол чыгармаларында улуттук же

мамлекеттик деңгээлдеги тар алкакта ой жүгүртүп калбай, жалпы адамзаттык баалуулуктардын үлгүлөрүн көрсөтүп берди. Мына ошол жазуучу чыгармалары менен көрсөтүп берген жалпы адамзаттык баалуулуктар бүгүнкү күндүн билим берүү жана тарбиялоо процессине кандайча салым кошуп жаткандыгы чоң проблема бойдон турат. Бул тема көптөгөн изилдөөлөрдү талап кылат: эң биринчи кезекте жазуучунун көз карашындагы жалпы адамзаттык баалуулуктарды таап чыгуу, экинчи учурда ошол баалуулуктарды педагогикалык университеттерде, окуу жайларында колдонуунун технологияларын иштеп чыгуу, үчүнчүдөн, иштелип чыккан технологияларды мындан ары өркүндөтүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн издөө зарыл. Азыркы дүйнө, жаштар, анын ичинде кыргыз балдары руханий жакырчылыктын, инсандык депрессиялардын, ыймандык дегредациялардын курчоосунда турат, ошон үчүн террорчулук аракеттер пайда болуп, коррупция күчөп, адамдарды жек көрүү сезимдери оожаланып, баңгичилик, ичкенчилик социалдык чоң проблемага айланып, үй-бүлөлөр бузулуп, граждандык нике деген көбөйүп, миграция терс таасирин тийгизген факторлор арбындоодо. Мына ушул шартта балдарга Ч. Айтматовдун чыгармаларынын мисалы аркылуу жалпы адамзаттык баалуулуктар аркылуу тарбиялоого компетенттүү адистер биз үчүн аябай керек. Диссертация мына ушундай актуалдуу проблемага арналгандыгы менен көңүл бурууга арзыйт.

1.Изилдөө ишинин натыйжаларынын илимий жаңылыгы.

Диссертант тарабынан эмгекте методологиялык таянычтарга негизденүү менен философиядагы, социалогиядагы, психологиядагы, педагогикадагы «баалуулук» (ценности), «жалпы адамзаттык баалуулук» түшүнүктөрүнүн теориялык аныктамалары текшерилген; өлкөбүздөгү болочок мугалимдердин кесиптик жактан даярдоодогу компененттүлүктүн маани-жайы аныкталган; кыргыз педагогикасында алгачкы жолу болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктар жөнүндө түшүнүктөрүнүн учурдагы абалы аныкталган; Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктар контент-анализ методу аркылуу ачыкталган; Ч. Айтматовдун

чыгармаларына таянуу менен болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруунун педагогикалык шарттары жана жолдору аныкталган жана алардын натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, практикалык сунушталган.

2. Иштин жыйынтык-корутундуларынын негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгүнүн деңгээли.

1-жыйынтык. Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө) проблемасы болгондуктан илимий-теориялык адабияттарды, көркөм тексттерди талдоо аркылуу бул проблеманын азыркы ааламдашуу доорундагы функцияларын, ушул багытта болочок студенттерди окутуп тарбиялоодогу маанисин жана ордун аныктоо болгондуктан, ага ылайык Ч. Айтматовдун жалпы адамзаттык идеялары азыркы ааламдашуу доорундагы массалык маданияттын таасиринде турган кыргыз балдарына канчалык зарыл экендигин, алардын мекенчил, адептүү гуманист инсан болуп калыптанышында, эне тилин өздөштүрүүсүндө бул жазуучунун чыгармаларынын баа жеткис ролу бар экендиги, ошондуктан болочоктогу мугалимдерди ошол байлыктарды өздөштүрүүгө жеткирүү маселеси көрсөтүлгөн. Аталган проблеманы көрсөтүү үчүн көптөгөн окумуштуулардын пикирлерине таянып, ал пикирлер эмгекте чагылдырылган.

2-жыйынтык. Ч. Айтматовдун көркөм мурастарындагы жалпы адамзаттык түшүнүктөрдү педагогикалык жактан талдоонун методологиясын жана методдорун ачып көрсөтүү менен алардын болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктар жөнүндө түшүнүктөрүнүн абалын аныктоо болгондуктан аталган проблеманын изилденишине талдоо жүргүзүлүп, кыска тарыхына обзордук экскурс жасалган, окуу программалары, окуу китептери каралган, темага тиешелүү көптөгөн окумуштуулардын эмгектерине анализ берилген, изилдөөгө алган илимий темага ылайык философиялык, адабият таануучулук, педагогикалык багыттагы

методологиялык эмгектерди тарыхый-хронологиялык тартипте анализ жасалган.

3-жыйынтык. Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктар жөнүндөгү түшүнүктөрүн, баалуулуктарын калыптандыруунун жолдорун жана педагогикалык шарттарын аныктоо болгондуктан, бул процесс окуу жайларында кайсыл учурда кандайча ишке ашырылгандыгы конкреттүү мисалдардын негизинде көрсөтүлгөн, студенттердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын ачып берүү компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун шарттары белгиленген, салттуу жана инновациялык технологияларын өркүндөтүүнүн мүмкүнчүлүктөрү сунуштаган.

4-жыйынтык. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруунун жолдорун жана педагогикалык шарттарын эксперимент аркылуу текшерүү болгондуктан изденүүчү калыптандыруунун ар түрдүү ыкмаларын, жолдорун, каражаттарын сунуштаган, эксперименттин жүрүшүн, сунуш кылган технологиялардын натыйжалуулугу.

3. Изденүүчү чыгарган илимий жыйынтыктардын (жоболордун) жана корутунду-тыянактардын жаңылык деңгээли.

1-жыйынтык. *Жарым жартылай жаңы.* Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессинде студенттердин дүйнөгө көз карашын калыптап, алардын руханий, эстетикалык табитин өстүрүүгө жардам берет.

2-жыйынтык. *Жаңы.* Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессине даярдоо студенттердин жалпы адамзаттык баалуулуктарды өздөштүрүү, аларды билим берүү жана тарбиялоо процессинде колдонуу компетенттүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтөт.

3-жыйынтык. Жаңы. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессине даярдоого үйрөтүүдө жалпы дүйнөлүк педагогика илими иштеп чыккан теориялык, методологиялык негиздерге, дидактикалык принциптерге таянуу студенттердин билим жана тарбия алуусунун жеткиликтүүлүгүнө, натыйжалуулугуна шарт түзөт.

4-жыйынтык. Жарым жартылай жаңы. Окутуу-тарбиялоо процессинде Ч. Айтматовдун чыгармаларын текстин жана айтматовтаануучулардын пикирлерин ыраттуу пайдаланып туруу педагогикалык багыттагы окуу жайларында студенттердин жалпы адамзаттык баалуулуктарды туура түшүнүүсүнө жана кийинки окуу-тарбия процессинде колдоно алуусуна шарттарды түзөт.

5-жыйынтык. Жаңы. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессине даярдоо студенттердин чыгармачылыгын өстүрүүгө, гуманисттик, этномаданий жана адабий, тилдик-коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга педагогикалык шарттарды даярдайт.

6-жыйынтык. Жарым жартылай жаңы. Илимий негизге таянылып жүргүзүлгөн педагогикалык тажрыйбалардын жыйынтыктары иштин божомолунун ырастыгын далилдейт жана болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессин өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт ж.б.

4.Иштин теориялык жана практикалык милдеттеринин чечилишинен алынган жыйынтыктардын багытын баалоо. Изденүүчү Байтокова Айнура Сыйлашовнанын «Болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө)» деген темадагы кандидаттык диссертациялык иши азыркы кыргыз педагогикасындагы актуалдуу проблемалардын бирине арналып, изилдөөнүн ички биримдиги жана ырааттуулугу сакталган. Иштин

темасына, максаты менен милдеттерине ылайык каралуучу маселелер логикалык ырааттуулукту кармануу менен аткарылып, бардык милдеттер аткарылган. Бардык иш-аракеттер максатты ишке ашырууга багытталган.

5. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

Изилдөөнүн натыйжасында алынган теориялык жыйынтыктар жана практикалык сунуштар кошумча окуу-методикалык материал катары жогорку жана орто кесиптик педагогикалык окуу жайларда педагогикалык предметтердин, атап айтканда, педагогикалык чеберчилик, адабиятты окутуунун методикасы, тандоо курстарын окутуунун мазмунун байытуу менен болочок мугалимдердин келечектеги мугалимдик практикасында окуучуларды туура багытта тарбиялоодо жана калыптандырууда көмөк көрсөтөт.

6. Изденүүчү Байтокова Айнура Сыйлашовнанын ишинин жыйынтык-сунуштарын ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй оң натыйжалар алынган:

1. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессине даярдоо студенттерди алардын педагог катары дүйнөгө гуманисттик көз карашын калыптандырууга, руханий табитин өстүрүүгө жардам берди.

2. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктарды алып чыгуу менен студенттердин социалдык, маданий компетенттүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүлдү, жазуучунун улуулугу даңазаланды.

3. Болочок мугалимдердин Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессине даярдоого үйрөтүүдө жалпы дүйнөлүк педагогика илими иштеп чыккан теориялык, методологиялык негиздерге, дидактикалык принциптерге таянуу студенттердин билим жана тарбия алуусунун жеткиликтүүлүгүнө, натыйжалуулугуна шарт түздү.

4. Окутуу жана тарбиялоо процессинде Ч. Айтматовдун чыгармаларынын текстин жана айтматовтаануучулардын изилдөөлөрүн ырааттуу пайдаланып туруу педагогикалык процессин майнаптуулугун жогорулатты.

5. Илимий негизге таянылып жүргүзүлгөн педагогикалык тажрыйбалардын жыйынтыктары иштин божомолунун ырастыгын далилдеп, педагогикалык багыттагы окуу жайларында болочок мугалимдерди Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу процессин өркүндөтүүгө өбөлгө түздү ж.б.

7. Диссертациялык иштин негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана натыйжаларынын жарыялангандыгын тастыктоо.

Иштин негизги мазмуну изденүүчүнүн төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. Байтокова, А.С. Айтматовдун мугалимдери болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруунун үлгүсү катарында [Текст] / А.С. Байтокова // К. Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. – Бишкек, 2018.

2. Байтокова, А.С. Влияние произведений Ч. Айтматова на формирование общечеловеческих ценностей у будущих педагогов колледжа в условиях нового государственного образовательного стандарта Кыргызской Республики [Текст] / А.С. Байтокова // Проблемы современной науки и образования. – М., 2018.

3. Байтокова, А.С. Формирование общечеловеческих ценностей у студентов в процессе изучения произведений Ч. Айтматова [Текст] / Н.А. Асипова, А.С. Байтокова // Гуманитарный трактат. – Кемерово. 2018.

4. Байтокова, А.С. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктар жана алардын педагогикалык аспектиси [Текст] / А.С. Байтокова // Кыргыз билим берүү академиясынын Кабарлары. – Бишкек, 2017.

5. Байтокова, А.С. Способы определения уровня сформированности общечеловеческих ценностей будущих педагогов [Текст] / А.С. Байтокова // Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2018.

6. Байтокова, А.С. Изучение произведений Ч. Айтматова как основа для формирования общечеловеческих ценностей у будущих педагогов [Текст] / А.С. Байтокова // Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2019.

7. Байтокова, А.С. Ч. Айтматовдун «Фудзиямадагы кадыр түн» чыгармасындагы жалпы адамзаттык баалуулуктардын тарбиялык ролу [Текст] / А.С. Байтокова // Известия Вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2019.

8. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.
Авторефераттын мазмуну диссертациялык иштин мазмунуна дал келет. Автореферат кыргыз жана орус тилдеринде чыгарылган, резюмеси кыргыз, орус жана англис тилдеринде берилген.

9. Эксперттик комиссиянын мүчөсү катары берилген документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы Д 13.18.573 диссертациялык кеңешине 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Байтокова Айнура Сыйлашовнанын «Болочок мугалимдердин жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу (Ч. Айтматовдун чыгармаларынын үлгүсүндө)» деген темадагы диссертациялык ишин кабыл алууга сунуш кыламын.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү:

И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика
кафедрасынын профессору,
педагогика илимдеринин доктору

А.Ж. Муратов

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ им И. АРАБАЕВА

КОП ТАМГАСЫН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ